

19. Yüzyıl İrlanda'sında Fuzûlî: James Clarence Mangan'ın “Love” Başlıklı Şiiri Üzerine

Arda ARİKAN¹

Özet

İrlanda'da doğup orada ölen ve daha da önemlisi İrlanda'dan başka hiçbir diyarı ziyaret etmemiş olan James Clarence Mangan (1803-1849) eserlerinde sıklıkla Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasına atıfta bulunmuş bir şairdir. Mangan'ın şiirleri hakkındaki araştırmalar tema, biçim ve biçimin incelenmesi ile şiirlerinin içeriklerinin tarihsel gerçekliklerle uyuşması bağlamında halen hak ettiği ilgiyi görememiştir. Şairin meşhur olduğu bir alan olan Osmanlı ve Fars edebiyatlarından yaptığı çeviriler ve çevirilen şiirlerin orijinallerine ne kadar sadık olduğu üzerindeki çalışmalar henüz yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada, Mangan'ın Fuzûlî'nin (1483-1556) “Esel kiatableri ushak Bachtin kara yasmishler” diye başladığını çevirisinde iddia ettiği şiirinin tarihsel gerçeklikle olan uyumu ve akabinde de adı geçen şiir ile Mangan'ın çevirisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alınmıştır. Mangan'ın Fuzûlî'nin gazelini çevirmede izlediği yol konu edilmiş ve ayrıca Fuzûlî'nin “Ezel kâtipleri uşşâk bahtın kare yazmışlar” diye başlayan gazelinin çevirisi olduğu anlaşılan Mangan'ın şiir çevirisinde izlediği yolun şairin iç dünyası ile Fuzûlî'nin gazelinde hissedilen duygunun arasındaki ilişkide saklı olabileceği üzerinde durulmuştur. Çalışmada ayrıca, Mangan'ın Fuzûlî'nin diğer bazı gazellerinden de alıntılar yaptığı ya da en azından onlardan esinlenmiş olduğu metinlerarası açıklamalarla gösterilmektedir. Çalışmada, bu ve benzer çalışmaların, Fuzûlî'nin (ve diğer Osmanlı şairlerinin) 19. yüzyıl İrlanda'sındaki konumlarının açıkça ortaya konulmasındaki önemi de çalışmanın sonuç kısmında vurgulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: James Clarence Mangan, Fuzûlî, metinlerarasılık

Fuzûlî in the 19th century Ireland: On James Clarence Mangan's poem titled “Love”

Abstract

Having lived and died in Ireland without leaving his country for any reason, James Clarence Mangan's (1803-1849) poetry and prose included themes and characters that belonged to the Ottoman Empire. Although Mangan's poetry has been studied in terms of the themes, form and style, very little attention has been given to what extent such content is built on historical reality. One aspect that made Mangan a famous poet is his translation of poems from Ottoman and Persian poets, although, again, very little attention has been paid to show to what extent these translations are faithful to their originals. In this study, Mangan's translation of Fuzûlî's (1483-1556) poem is problematized. Mangan reveals that this translation's first line goes as “Esel kiatableri ushak Bachtin kara yasmishler” and the researcher's reading of Fuzûlî's work pointed at the existence of these lines. Hence, this paper tries to explain the method Mangan used while translating the poem. It was sensed that Mangan's translation was based on

¹ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, ardaari@gmail.com

passing Fuzûlî's as well as his feelings rather than providing the reader with a word-by-word translation of Fuzûlî's poem. It was also noted that Mangan seems to have borrowed from Fuzûlî's other poems as an intertextual analysis of these poems showed. In conclusion, it was articulated that such studies will help affirm Fuzûlî's and other Ottoman poets' appearances in 19th century Ireland.

Keywords: James Clarence Mangan, Fuzûlî, intertextuality

Giriş

İrlanda'da doğup orada ölen ve daha da önemlisi İrlanda'dan başka hiçbir diyarı ziyaret etmemiş olan James Clarence Mangan (1803-1849) eserlerinde sıklıkla Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasına atıfta bulunmuş bir şairdir. Mangan'ın şiirleri tema, biçim ve biçimin incelenmesi ile şiirlerinin içeriklerinin tarihsel gerçekliklerle uyuşması bağlamında halen hak ettiği ilgiyi görememiştir.

Arıkan ve Birlik'in (2019) aktardığına göre Mangan (2002) Osmanlı edebiyatının başlangıcını 14. yüzyılın başlarında, Küçük Asya'nın topraklarında yeşeren, kahramansı Türk hanedanına ve onların Selçukluların düşüşüyle başlayan yükselişine dayandırır: "Osmanlı edebiyatının başlangıcı 14. Yüzyılın başlarına, Küçük Asya'nın kahramansı Türk hanedanı ya da diğer adıyla Selçukluların düşüşüne dayanmaktadır. Haşmetli Osmanlı hanedanı, düşmanının kalıntıları üzerinde yükselmiş ve gücünü göstermek için Avrupa'yı tehdit etmiştir" (108). Özellikle Hammer-Purgstall'ın eserlerinden edindiği bilgilerle Osmanlı edebiyatı hakkında notlar da kaleme alan Mangan'a göre Osmanlı devletinin kuruluş döneminde "üç önemli İranlı şair yetişmiştir ki eserleri çoğunlukla derin bir dini ve mistik unsurlar taşıyan Mevlâna Celaleddin-i Rumi, Devletşah ve Şeyh Sadrettin'dir" (108).

Osmanlı şiirine "derin bir dinsel coşku" kadar "narin bir melankoli" havasının da hâkim olduğunu belirten Mangan, bu dinsel coşku ve melankoli havasının da esrar yeme ve kahve içmekten kaynaklandığını belirtir. Mangan'a göre esrar ve kahveye olan düşkünlüğün dışında böylesi şiirsel bir havanın sebebi "Hazar Denizinin ötesine hâkim olan şiirsel insan doğasının bir sonucu" da olabilir der (108).

Mangan'ın meşhur olduğu bir alan olan Osmanlı ve Fars edebiyatlarından yaptığı çeviriler ve çevirilen şiirlerin orijinallerine ne kadar sadık olduğu üzerindeki çalışmalar henüz yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada, Mangan'ın Fuzûlî'nin (1483-1556) "Esel kiatableri ushak Bachtin kara yasmishler" diye başladığını çevirisinde iddia ettiği şiirinin tarihsel gerçeklikle olan uyumu ve akabinde de adı geçen şiir ile Mangan'ın çevirisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alınmıştır. Mangan'ın Fuzûlî'nin gazelini çevirmede izlediği yolun değerlendirilmesi her iki metnin mukayeseli olarak incelenmesi ile yapılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda, Fuzûlî'nin "Ezel kâtipleri uşşâk bahtın kare yazmışlar" (Ek 1) diye başlayan gazelinin çevirisi olduğu anlaşılan Mangan'ın «Love» başlıklı şiiri (Ek 2) yalnızca sözcük ve yapı bakımından değil imgeler ve imgelerin taşıdığı anlamlar üzerinden de incelenmiştir.

Bulgular

Şiirler form açısından incelendiğinde Fuzûlî'nin 14 dizesi Mangan'ın 16 dizesi bulunmaktadır. Mangan 4'lükler halinde yazmayı tercih etmiştir. Mangan'ın üslup olarak düzyazıya yakın bir şiirden yana olduğu kendisine isnat edilerek çeşitli kaynaklarda yer almıştır. Fuzûlî'nin gazeli biçim olarak aa/ba/ca/da/ea/fa/ga şeklinde giden bir kafiye düzeni ile yazılmıştır. Her biri iki dizeden oluşan toplam 14 beyitten oluşmaktadır. Mangan'ın şiirinin biçimine baktığımızda her biri dörtlüklerden oluşan toplam 16 dizeden oluştuğu görülür. Şiirin kafiye düzeni ise aabb/ccbb/ddbb/eebb şeklindedir. Bu kafiye düzeni Mangan'ın dörtlüklerin sonunda, Fuzûlî'nin beyitlerin sonunda yaptığı gibi, kafiyede uyumu hedeflediğini göstermektedir.

Mangan'ın Fuzûlî'nin Batı yazınına kıyasen daha kapalı olan anlatımı açma gayretinde olduğu söylenebilir. Gerçekten de Mangan çeviri yapmadığını, sözcüklerden ziyade metnin ruhsal ve duygusal tonunu vermeye ve bunu yaparken de bolca yeniden yazma (İng. paraphrasing) yaptığı bilinmektedir.

Son dizede Fuzûlî kendi adını kullanırken Mangan kendisini Hades ile özdeşleştiriyor olabilir çünkü biyografilerde, otobiyografik parçalara dayandırılan kısımlarda Mangan'ın “ruined soul” ifadesini kendisini betimlerken kullandığı görülür. Ayrıca, Mangan'ın kendisini “ölü olarak betimlediği de kaynaklarda yazmaktadır.

Çevirenin Fuzûlî'nin salt bu gazelinden değil 188. ve 131. gazellerinden de etkilenmiş olabileceği iddia edilebilir. (Raven karga mesela: pinhan pine upon). Örneğin, 188. Gazel:

Nice min aşka ancak bi oh atdun demedün

Ki düşer birbirine bir nice üftadelerüm

Diyen Fuzûlî, Mangan'ın şiirinde “Bir dünya harap ruh bela okur” şeklinde yazılmıştır. Yine mezar ve mezardan çıkma imgesi de Fuzûlî tarafından şu şekilde yazılmıştır:

Ey Fuzûlî dura menden ala ta'lim-i vefa

Na-geh er merkad-i Mecnun'a düşerse güzerüm

Her iki şiirde de baskın bir şekilde gül imgesi bulunmaktadır. İkinci dörtlüklerde başat imgenin gül olduğu görülür. Mangan Fuzûlî'nin şarap renkli dudaklarını alevler, kıpkızıl Aden, güneş ve pembe nitelemeleri ile güle yönelir. Çeviriye bu açıdan bakıldığında Mangan'ın Fuzûlî'nin gül imgesini alarak onun renk çağrışımlarını yeniden yazarak çevirisini gerçekleştirdiği söylenebilir.

Fuzûlî'de cetvel benzetmesiyle düz olan çizgiler Mangan'ın şiirinde spiralleşir. Yine Fuzûlî'deki dudak ve göz Mangan'da yanak olur. Bu bulgular bize Mangan'ın geometrik şekil olarak insan organlarını da alıp kendince söylediğini gösteriyor olabilir.

Dörtlüklere baktığımızda her iki şairin de kadın imgesi üzerinde durdukları görülmektedir. Her iki şairin de aşk derdinin çözümü ilahidir. Her iki şair de aşkı elem ve ıstırap olarak görür. Burada Mangan'ın Fuzûlî'den daha “edepli” bir kadın-erkek ilişkisi tahayyül ettiği iddia edilebilir. Bu çalışmanın konusu olmasa da Mangan'ın Orta Doğu'lu ve Müslüman kadınlara

cinsel obje olarak bakmadığını ve onları yücelttiğini hatırlamakta fayda vardır (Arikan & Birlik, 2017). Fuzûlî’de «puthane» olarak tasvir edilen mekân Mangan’da «mezar» olmuştur. Ancak her iki şair de bu dörtlükte bir dönüşümü aksettirir. Fuzûlî’de bu dönüşüm «puthane» içinde yer alan resimlerin can bulması ve Allah’ın iradesini kayda geçirenlerin herkese kismet ve olumlu işler yazarlarken şaire parça parça olmuş gönlünü yazmaları ile kaim edilmiştir. Mangan bu dönüşümü, aynen Fuzûlî gibi, olumludan olumsuzu çevirir ki bunu yaparken yine Fuzûlî’nin kader temasını alır ancak onu betimlerken renklerden yararlanır. «Alacakaranlık, soluş, gece, karanlık, kasvetlilik, gölgelemek» gibi sözcüklerle Mangan kaderin kendilerine olumsuz bir dönüşüm getirdiğini beyan ederler. İki şairin de puthane ve mezar imgeleri aracılığıyla kaderi karanlık ve kasvetli bir ortam ve uzam olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

Burada yine dikkat edilecek bir diğer husus da Fuzûlî’de Allah’ın kazasını, iradesini yazarların ressamlarla birlikte anılmasının Mangan’da yine renklerle ifade edilmesidir. Böylesi bir yazım Mangan’ın Fuzûlî’den etkilenirken onun metnini bilgi boyutunda anlamaktan çok sezgisel ve his boyutunda kavrayıp içselleştirdiğini ve çevirinin böylesi bir coşkun hava içinde tamamlandığını gösteriyor olabilir.

Son kısımlara baktığımızda, her iki şairin de diğer kısımlarda olmayacak şekilde ilk defa bu kısımlarda anıştırma (İng. allusion) yaptıkları görülür. Fuzûlî Azra, Vamık, Şirin, Ferhat, Leyla ve Mecnun’u sıralarken Mangan şiirinde Fuzûlî’ninkine oranla daha da karanlık ve kasvetli olan havayı mitolojik karakterlere bir uzam olarak görür ve Altın Havva ve Hades gibi karakterlerle şiirine esrarengiz bir hava katar. Fuzûlî aşkları efsaneleşmiş gençleri anarken Mangan mezarların, karanlık öte tarafın sahibi Hades ile yoluna devam eder. Ancak her iki şair de netice itibarıyla, Fuzûlî’ye göre “dert ehli” ve Mangan’a göre de “harap ruh” olarak şiirlerine son verirler. Yine böylesi bir çeviri Mangan’ın Fuzûlî’nin metniyle ruhsal ve öznel bir ilişki kurarak yeniden yazdığı fikrini güçlendirmektedir.

Mangan, Fuzûlî’nin metninde olmayan “kara saç” tamlamasını “the Raven Tresses” olarak metnine yerleştirir. “The Raven Tress” Mangan’ın hayranı olduğu Byron’un «She Walks in Beauty» şiirinde geçer ki o şiirde yanak imgesi de bulunmaktadır. Dolayısıyla Mangan’ın Fuzûlî’den esinlenerek yazdığı (Mangan’ca çevirdiği) metin aslında bir anlamda Fuzûlî ve Byron’ı buluşturan bir arametindir diyebiliriz. Böylesi bir ara metin, bir diğer deyişle, Batı’nın Doğu ile buluşturulduğu bir köprü metindir de diyebiliriz.

Son dizide Fuzûlî kendi adını kullanırken Mangan kendisini «Hades» ile özdeşleştiriyor olabilir:

Yeryüzü mezarları bir açılrsa, Of! Hele Hades konuşsa,

Bir dünya harap ruh bela okur Güzelin yanağının parlaklığına (171)

diyerek çevirisini tamamlayan Mangan’ın “Hele Hades konuşsa” derken kendisini işaret ettiği kuvvetle ihtimaldir çünkü biyografilerde, otobiyografik parçalara dayandırılan kısımlarda Mangan’ın «mahvedilmiş bir hayat» (İng. ruined soul) ifadesini kendisini betimlerken kullandığı görülmektedir. Ayrıca, Mangan’ın kendisini sıklıkla «ölü» olarak betimlediği de kaynaklarda yazmaktadır.

Mangan'ın Fuzûlî'nin diğer bazı gazellerinden de alıntılar yaptığı ya da en azından onlardan esinlenmiş olduğu metinlerarası bir açıklamada görülebilir. Mangan'ın Fuzûlî'nin salt bu gazelisten değil, diğer başka gazellerinden de etkilenmiş olabileceğinden de söz edilebilir. Örneğin, 188. ve 131. gazellerin Mangan'ın bu şiirine etki etmiş olabileceği iddia edilebilir. Örneğin, 188. gazelinde Fuzûlî şöyle der:

Nice min aşika ancak bi oh atdun demedün

Ki düşer birbirine bir nice üftadelerüm

Mangan'ın şiirinde bu kısım “Bir dünya harap ruh bela okur Güzelin yanağının parlaklığına” şeklinde yazılmıştır. Yine mezar ve mezardan çıkma imgesi de Fuzûlî tarafından şu şekilde yazılmıştır:

Ey Fuzûlî dura menden ala ta'lim-i vefa

Na-geh er merkad-i Mecnun'a düşerse güzerüm

Sonuç

Fuzûlî'nin (ve diğer Osmanlı şairlerinin) 19. yüzyıl İrlanda'sında en azından Mangan'ın çevirileri ya da yeniden söyleyişleri yoluyla hayat bulduğu görülmektedir. Osmanlı şiirinin İrlanda edebiyatındaki yeri bu ve benzeri örneklerle açıklanmalıdır. Bu tarz mukayeseli çalışmalarda amacın belirgin olması ve özellikle de şair ve yazarların şiirleri ile yaşamları arasında bağlar kurulmasının gerekli olduğu söylenmelidir. Tarlan (1981) Fuzûlî'nin külliyyatını derlediği eserinde şunu belirtir:

Edebiyat tarihi evvela metinler tarihidir. Metnin bize verdiği şey san'atkârın iç alemidir. Bunu muasır ilmin hudutları içinde psikoloji, fizyoloji ve bilhassa psikopati bakımlarından inceleyip, san'atkârın rûh portresini vücuda getirmeden bilgi, his, fikir, hayal melekelerindeki kudretini muayyen usullerle ortaya koymadan onu edebiyat tarihi içine oturtamayız. Bu tedkik insan denen problem üzerinde olduğu için çok şümüllüdür (14).

Yukarıda belirtilen açıdan bakıldığında Mangan'ın Fuzûlî'den aldığı şiirin çevirisinin incelenmesi yine şair ve çevirmen olan Mangan'ın ruhsal yaşamı hakkında da bilgi verebilir diyebiliriz. Mangan'ın Osmanlı şairinin metnini dönüştürmesi aslında kendi bakış açısı ve ruh halini de bizlere yansıtmaktadır. Örneğin, Fuzûlî'nin gazelini bir köprü metin olarak Byron'un «She Walks in Beauty» başlıklı şiiriyle birleştirdiği iddia edilebilir ki bu da Mangan'ın çevirilerinde izlediği yöntem hakkında bilgi verebilir. Kısaca söylemek gerekirse Mangan kendisi için önemli olanı Fuzûlî'nin şiirinden yansıdığı şekilde iç dünyasında yoğurmuştur. Fuzûlî'nin şiirini bir ayna olarak alarak onun şiirinde kendisini ve kendi dünyasını görmüş ve Fuzûlî'nin kendisine hatırlattıklarını bir kurgu-çeviri olarak kaleme almıştır diyebiliriz.

Birkan Baydan'a (2016) göre çeviri çabalarının “bir yorum işi olduğu fikrini ve çeviri metnin başka bir dil ve başka bir sosyo-kültürel bağlamda oluşturulduğu görüşünü benimseyen çeviribilimde; çeviri, ‘yeniden yazım’ olarak kabul edilir (25) ki Mangan'ın da Osmanlı edebiyatından çevirdiğini iddia ettiği metinleri çevirirken izlediği yolun işte bu yeniden yazım olarak görülmesi gerekmektedir. Sonuç olarak Mangan'ın Fuzûlî'nin belirtilen şiirinden etkilendiği söylenebilirken bu etkilenmenin Mangan'ın Fuzûlî'nin imge ve motiflerini

öznelleştirmesi ve içselleştirmesi ile yeni bir metnin yazılmasına ve böylece yeni bir şiirin oluşumuna neden olduğu söylenebilir. Bütün bunlara ek olarak, Mangan'ın çevirdiğini iddia ettiği Osmanlı şairlerinin eserleri ile Mangan'ın çevirileri mukayeseli olarak incelenmelidir.

Kaynakça

- Arikan, A. ve Birlik, N. (2017). James Clarence Mangan'ın seçilmiş şiirlerinde Orta Doğu coğrafyasına ait imgeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 7-23.
- Arikan, A. ve Birlik, N. (2019). James Clarence Mangan'ın Osmanlı şiiri üzerine yazdığı notlar: "Literae Orientales. Ottoman Poetry. Fifth Article." *Anadolu 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Diyarbakır.
- Birkan Baydan, E. (2016). *Edebiyat Çevirisinde Sahneler ve Aktörler*. İstanbul: Diye.
- Chuto, Jacques, et al. (1996). *The Collected Works of James Clarence Mangan (Poems: 1838-1844)*. Dublin, Ireland: Irish Academic Press.
- Mangan, J. C. (2002). Literae Orientales. Ottoman poetry. Fifth Article. *The Collected Works of James Clarence Mangan Prose: 1840-1882 Correspondence*. Chuto, J., De Kamp, P., Martin, A., Shannon-Mangan, E. (eds.). Dublin: Irish Academic Press.
- Tarlan, A. N. (1981). *Fuzûlî Divan Şerhi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ek 1 (Tarlan, 1981)

Ezel kâtipleri uşşâk bahtın kare yazmışlar
Bu mazmûn ile hat ol safha-i ruhsâre yazmışlar
Havâs-i hâk-i pâyn şerhini tahkîk edip merdüm
Gubâr ilen beyâz-i dde-i hun-bâre yazmışlar
Gül-istân-i ser-i kûyun sıfâtın bâb bâb ey gül
Hat-i reyhân ile cedvel çekip gül-zâre yazmışlar
İki satr eyleyip ol mey-gûn lâ'ller vasfın
Görenler her birin bir çeşm-i gevher-bâre yazmışlar
Girip büt-hâneye kılsan tekellüm can bulur şeksiz
Musavvirler ne sûret kim der ü dîvâre yazmışlar
Muharirler yazanda her kime âlemde bir rûzî
Bana her gün dil-i sâd-pârenden bir pâre yazmışlar
Yazanda Vâmık u Ferhâd ü Mecnun vasfın ehl-i derd
Fuzûlî adını gördüm ser-i tûmâre yazmışlar

Ek 2 (Şiir bu bildirinin yazarı tarafından tercüme edilmiştir)

AŞK

[FUZULİ]

TÜRKÇE

“Esel kiatableri ushak Bachtin kara yasmishler.”

Ezelden yazılmış AŐkın Seyri Kar yaprakları üstüne,
O yüzden bir berduŐ gibi dolanır durur Zemheri Fırtınası estiğinde,
Ve AŐkın Lambası solgun ve soğuktur zayıfsa Sadakat,
Ve *Zambak* kurumaya baŐlar terk edilmiŐse Güzeldeki yanak.

Ezelden yazılmış AŐkın Kudreti yaprakları üstüne AteŐin,
O yüzden spiral alevler halinde yükselir Ruhu AŐkın,
Ve kıpkızıl Aden’in GüneŐi kazanınca, Ümit kalmaz artık aramakta,
Ve çıkar pembe *Gül* bahtiyar güzelin yanağındaki tahtına.

Ezelden yazılmış AŐkın Kaderi yazılmış üstüne Alacakaranlığın,
Gelmeli ünkü SoluŐunun Gecesi ki Karanlık hazırlığı bitsin mezarının,
Sonra Hayatın HarcanmıŐlıĐı, bir zamanlar bir Baheyken, yine kara ve yine kasvetlidir,
Ve Kuzgun Peremler güzelin yanağının üstünü acıyla gölgeler.

Of! AŐkın neŐesi ne tatlı ve ne yalandır—kılık deĐiŐtirmiş elemdir onlar,
Altın Havva’nın zenginliğinin kandırıŐı gibi, gece de gökleri öylece parçalar,
Yeryüzü mezarları bir aılsa, Of! Hele Hades konuşsa,
Bir dünya harap ruh bela okur Güzelin yanağının parlaklığına

(Chuto, Holzapfel and Mac Mahon 171).